

Az oda-út

Robert Lowell: Történelem

Van valami el nem fojtható egyetemes nyelv, itt, mindannyiunk között. A még nem rothadó test teremt közösséget. Napkelet és napnyugat fiait ugyanazon helyen tudják a horizontot, csak körülményeik becsültetik velük annak távolságát különbözőképpen. A gyöngykagylóhoz hasonlítunk: a héjra telepedő férgek tesznek felismerhetetlenné és látzólag különbözővé bennünket is. Szavainkat, érintésünket, gondolatainkat az a még nemigen befolyásolható köti össze, amit embernek nevezünk. Az ehhez való eljutás módjában különbséget kell tennünk: van aki a halál tornácán szenved meg szükséges létélményét; van aki ezredévek tudásából és szellemi termékének eszenciájából következtet rá. Nem kell valamit feltétlenül megélnünk, létélményünk fakadhat gondolatainkból is. Az előbbi út fizikailag nehéz először, utána erkölcsileg, hogy az igazat tudja kihámozni belőle a túlélő. A második út a tiszta humanizmust kívánta: aki ezt járva ér el az emberihez, az a bizonytalanság poklát fogja szenvedni. A meghallható egyetemes harmóniához ért, vagy csak a szirének éneke csapja be? Kivételes tehetség, aki így alkotva fel tud jutni a csúcsra. Talán csak egy ember tehette meg.

Robert Lowell volt az, aki bizonyos, hogy elérte így az egyetemenességet. Igazán erre született alkat. Életének és családjának története művei keletkezésében meghatározó szerepet játszanak.

1917-ben született Bostonban, az amerikai szellemi elit fővárosában. Arisztokrata család sarja. Anyja őse, Edward Lowell még a Sarándok Atyákkal hajózott ki

1620-ban a Mayflower fedélzetén. Az új fölrész történetében a Lowellek is ott szerepeltek. A gyermek Robertnek nem szükséges, hogy külön tanulja családjá és Amerika történetét. Két költő is feltűnt már náluk születéséig: Charles Russel Lowell, a polgárháboru hőse, és az imagista Amy Lowell. Már Amy is megbotránkoztatta a "szörnyen" előkelő családot. Robert egyetemi évei alatt keltett felháborodást. A puritán környezetét elhagyta, a bostoni Harvardról a déli Canon College-ba ment tanulni, Allen Tate és Crowe Ransom költők tanítványa lett. Egy másik Amerikát tártak föl előtte, a katolikus délit. Robert nemsokára katolizált. Ha volt tett, amivel fel lehetett bősízíteni puritán családját és protestáns környezetét, ez az volt minden bizonynal. Kifejezte különállását: "helyben emigrált."

Első verseskötete "Land of Unlikeliness" /A különbözőség földje/ 1944-ben jelenik meg. Ezután vett részt a háborúban. Ha valaki létélményt keres életében, talán ebben megtalálja. Önkéntes vöröskeresztes mindaddig, mígnem értesül arról, hogy az európai városokat a szövetségesek ugyanúgy bombázzák, ahogy ezt eddig a tengelyhatalmak tették. A további szolgálatot megtagadja. Ezért visel börtönt; cellatársa egy jehovista, pár gengszter és kerítő. Szabadulása utáni első jelentős kötete a "Lord Weary's Castle" /Lord Weary vára/, 1946-ban. Egy évvel ennek megjelenése után elhagyja a katolikus egyházat, de bibliai szemléletét, hitvilágát továbbra is a katolicizmus adja. 1959-ben adja ki a "Life Studies" /Élettanulmányok/-at. Szmélyes lirája itt az amerikai olvasóknak szokatlan régiókba mélyed. Kitergeti magánéletét, kudarcba fulladt házasságát, újra megbotránkoztatást keltve. Válásának okai vagy feleségének egy versbeszedett levele közölhető témák, munkák. Az irodalom létmód számára. Szabadon kezeli a műfajokat, három ciklusos verses drámát ír The Old Glory /Régi dicsőségünk Bp. 1972./ címmel. Az "Élettanulmányok"

szintjét megközelítő kötetet csak 1970-ben ír, "The Notebook" /Jegyzetfüzet/ címmel. Ennek átírása és rendezése a "Dolphin" /Delfin/ 1972-ben és a "The History" /Történelem/ 1976-ban. Közben elhagyja hazáját, Amerikát és egyetemi katedráját. Londonba költözik, követve az előtte kivándorló T.S. Eliotot. 1977-ben hal meg, egy new-yorki taxiban: szívroham végez vele.

Talán érzékenysége, talán származása játszik szerepet abban, hogy Lowell minden hatást összegez, gyűjtőlencseként egybegyűjt magában. A legszélsőségesebb szinopszisokat hozza létre. /Erre legjellemzőbb kötete a "Történelem" /Egy látvány néha ezredéveket idéz fel benne./ Nála nem jelképek, hanem jelentések erdején vezet át az ember útja. Benyomásai a hullámelhajlás jelenségéhez hasonlóan viselkednek. A hullámmozgás útjába tett tárgynak a túlsó oldalán - ha megfelelő méretű a rajta lévő rés - újjáéled a hullám. E rés indítja újra a hullámot, mintegy új rezgésközpontként, új távlatokat nyitva meg. A "Hájnál" című versben egy felhőkarcolón megpillantott blézer Ádámra és Évára viszi el gondolatait. "Szalagok: 1970" című versben a karácsonyra főlzalagozott ablakok és a belügy durvasága létrehoz benne egy új gondolatot: az auschwitzi öröknek szállított kurvamenyasszonyok jutnak eszébe, kiket nászuk után repülőről dobtak ki. Az utánuk lobogó fátylak emléke hozta létre a kapcsolatot a jelennel. Semmi sem szétválasztható, minden mindenben látható:

"Nem meredez palánk halál és tárgya között,
a guillotine az üresen zöldellő vadont zengi."

/A régiek/

Ebben a versben a fehér házak sora katonai temetőre emlékezteti:

"... egyetlen fehér sírkő
eserszer megismételve és mindannyiszor túl közel
a másikhoz ha jól kilépek: egy összefüggő hómező".

A metamorfózis az egyezésen alapul. A hó itt is kegyelem-
toposzként él; így értelmezve: életben a halál és halál-
ban a kegyelem. Mért szükséges számára ez a mindent egye-
sítő szemlélet? Felülemelkedik a tárgyán, az emberen, sa-
ját magán. Úgy szemléli az egész emberiséget, mint Hamlet
a koponyát, kívül van rajta, de távolmaradásában is érzi
az azonosító véget. Az összegezés és vég egy-egy kulcsszó
költőszöveghez, a halál "demokratizmusának" felülkerekedése:

"A világ zűrzavarának végösszege a hírnév,
a felejtés falfülkéjébe tett csokor."

/Hírnév/

A "nagy cselekedetek" elszomorítóak, Hannibál gyerekek is-
kolapéldája lesz, Napóleon tettei ágyúi füstjeként oszlik
el. Lowell nem kiábrándult, csak érzi az élet ízét. Rá-
jött már, nem szükséges bünt elkövetni a kárhozatért, az
élet így is kudarc, ideáink torzképe.

"Kérdés miért írok? Válasz: ha abba hagynám,
akár a lélegzést is abba hagyhatnám-babonából."

/Absztrakció/

Minden nap ír: megtervezi verseit. A keze alól kikerülő
mű már a munka közben kiállja a próbát, se mesterségbeli,
se gondolati hibát nem lehet találni benne. Zsenialitása
tudatos, kérlelhetetlenül pontos munkájában van. Faulknert,

Crane-t, Hemingway-t csak megveti, fecsegőknek tartja őket. Esetében a rend megjelenése viszonyító eszköz a bizonytalanság felfogásához:

"Félve emlékszem az első naptárra;
valami énem nagy része abból kihúzta a talajt,
a szabálytalan s biztos repülés a művészet felé."

/Először/

A művészettel szemben a megjelenítés fegyelmét követeli:

"A múzsa tipikus vesztés, mocskos és szomorú hölgy -
a megjelenítés legalább tisztára sikálhatná."

/Verlaine, stb./

Lowell látszólag szabadverset ír, rámtelenek, ritmustalanok versei, de megfigyelhetjük: sorszámra pontos szonettek ezek. Egyetlen verse sem tér el ettől, hidegen kimérte valamennyit. Az elioti meghatározásnak megfelel: "Nincs szabadvers annak, aki munkáját becsülettel akarja végezni."

A formai követelmény mellett ott a művészi hiábavalóság hangja: Cezanne-ról, Picassoról írja:

"ők sem tüntethetik el a repedést mindenből, amit
Isten csinált."

/Lévi-Strauss Londonban/

Hiábavalóság, de Istennel mérve, az eszmény mögött marad el a művész. Maga Lowell sem adja föl a költői örökkévalóságba vetett hitét. Kételyeiről is beszámol, míg el nem ér önmaga bizonyosságáig. Érezheti és tudhatja versei remek voltát, hisz azok a klasszikus utat járva készülnek. Az előtte író halhatatlanok módszere a biztosíték.

Nem a valóból él, az ideákon keresztül széljegyzeteli a meglevőt. Vizuális alkat, képekből építi fel verseit, vagy valamilyen látvány készlet gondolkodásra. Szereti a tömör megfogalmazást, a versek végén a csattanó erősségű mondatokat. Mozaikként fűzi össze sorait, mintegy montázsokat adva; a részben így is jelenlevővé teszi az egészet.

A család-Amerika egyezést tudata engedi meg, hogy saját életéből merje megítélni Amerikát, a világot; általános bölcsességeket is ebből eredeztet. Átéli állandóan a történelmet, mintha annak történései benne dolgoznának szüntelen. Kérlelhetetlen és halálbiztos az; amit az elmúlt idők mutatnak nekünk:

"A történelem azzal élt amit itt talált,
a holmijaink között guberálva-
halálunk szürke és iszonyatos,
az írás bevégeződik, az élet soha."

/Történelem/

Szemetet termelt életünk, magunk képére és hasonlatosságára. Ideáink elérése jelenthetné számunka a megoldást.

"Az élet meghatározása: változás,
évszakonként kocsit, háborút és nőt cserélünk."

/A nihilista, mint hős/

Amit kitűztünk célként, azt a végrehajtás rombolja le;
az ember tettei által válik önmaga ellentétévé.

Ebből a magunk teremtetten zsákutcából kiút, vagy megváltás az értelem megszerzése lenne? De érdekese-e felülemelkedni, ha csak azt nézheti végig, hogy mi nem változott, mióta azt hisszük, a világ fejlődik. Lowell jóformán csak kérdez, bár állító mondatokban teszi ezt. Jól tudja, a

Nem a valóból él, az ideákon keresztül széljegyzeteli a meglevőt. Vizuális alkat, képekből építi fel verseit, vagy valamilyen látvány készlet gondolkodásra. Szereti a tömör megfogalmazást, a versek végén a csattanó erősségű mondatokat. Mozaikként fűzi össze sorait, mintegy montázsokat adva; a részben így is jelenlevővé teszi az egészet.

A család-Amerika egyezést tudata engedi meg, hogy saját életéből merje megítélni Amerikát, a világot; általános bölcsességeket is ebből eredeztet. Átéli állandóan a történelmet, mintha annak történései benne dolgoznának szüntelen. Kérlelhetetlen és halálbiztos az; amit az elmúlt idők mutatnak nekünk:

"A történelem azzal élt amit itt talált,
a holmijaink között guberálva-
halálunk szürke és iszonyatos,
az írás bevégeződik, az élet soha."

/Történelem/

Szemetet termelt életünk, magunk képére és hasonlatosságára. Időünk elérése jelenthetné számunka a megoldást.

"Az élet meghatározása: változás,
évszakonként kocsit, háborút és nőt cserélünk."

/A nihilista, mint hős/

Amit kitűztünk célként, azt a végrehajtás rombolja le;
az ember tettei által válik önmaga ellentétévé.

Ebből a magunk teremtetten zsákutcából kiút, vagy megváltás az értelem megszerzése lenne? De érdemes-e felülemelkedni, ha csak azt nézheti végig, hogy mi nem változott, mióta azt hisszük, a világ fejlődik. Lowell jóformán csak kérdező, bár állító mondatokban teszi ezt. Jól tudja, a

válasszokat sohasem az emberek adják meg.

Végighúzódik kötetén egy bibliás világkép, értékrend, pogányos elemeket is hangsúlyozva. Ez az összekötő kapocs a legmegfoghatóbb értékmérő minden gondolatában. Ő maga is hasonlatos az Istenhez. Ezt a hitét egyrészt a fiatal-Amerika tudatból meríti. Érezhető nála az a hang, amivel az Újvilágban rejltő új világteremtés lehetőségét élteti. Az újbóli, talán sikeres megváltás reménye is erre hajtja. Ez a szólan később beleolvad a kiábrándultság összhangzatába. Költő volta is az Istenhez való mérést váltja ki belőle. Ő is teremt, s nem teheti értelem nélkül. Orfeusz jelenik meg Lowell versében, mint költő-Isten, de az ő teremtő ereje fiai féltékenységén megbukik, mivel első alkotó: túl hatalmas ahhoz, hogy el lehessen viselni élőnek. Őt csak kezdetnek ismerik el, a folytatást mástól kívánják. Az ember által létrehozott megsemmisíthető, bízni csak az "élő Istenben" lehet:

"Isten csak szó a környezetre,
minden, amit tudok és nem tudok;
ki hatalmasabb, mint az élő Isten?"

/Thoreau I/

Minden, mi körülveszi, értékmérésre készíti, ez adja totális kilátástalanságát az emberiség kátyújából. Istenhez méri magát, mert az ő hite hajtja előre: "Isten úgy munkál bennünk, mint a földművelő féreg." /A nem-létezés küzdelme/ Ő az, aki tiszta értékmérője:

"a Mi Istenünk itt jár velem, beszél velem,
álomban, mennydörgésben, szélben és viharban,
kifogja szavaimból a szelet és salakot,
és meztelenül űz az egyetlen úton..."

/Dies irea/

válaszokat sohasem az emberek adják meg.

Végighúzódik kötötén egy bibliás világkép, értékrend, pogányos elemeket is hangsúlyozva. Ez az összekötő kapocs a legmegfoghatóbb értékmérő minden gondolatában. Ő maga is hasonlatos az Istenhez. Ezt a hitét egyrészt a fiatal-Amerika tudatból meríti. Érezhető nála az a hang, amivel az Újvilágban rejülő új világteremtés lehetőségét élteti. Az újbóli, talán sikeres megváltás reménye is erre hajtja. Ez a szólam később beleolvad a kiábrándultság összhangzatába. Költő volta is az Istenhez való mérést váltja ki belőle. Ő is teremt, s nem teheti értelem nélkül. Orfeusz jelenik meg Lowell versében, mint költő-Isten, de az ő teremtő ereje fiai féltékenységén megbukik, mivel első alkotó: túl hatalmas ahhoz, hogy el lehessen viselni élőnek. Őt csak kezdetnek ismerik el, a folytatást mástól kívánják. Az ember által létrehozott megsemmisíthető, bízni csak az "élő Istenben" lehet:

"Isten csak szó a környezetre,
minden, amit tudok és nem tudok;
ki hatalmasabb, mint az élő Isten?"

/Thoreau I/

Minden, mi körülveszi, értékmérésre készíti, ez adja totális kilátástalanságát az emberiség kátyújából. Istenhez méri magát, mert az ő hite hajtja előre: "Isten úgy munkál bennünk, mint a földművelő féreg." /A nem-létezés küzdelme/ Ő az, aki tiszta értékmérője:

"a Mi Istenünk itt jár velem, beszél velem,
álomban, mennydörgésben, szélben és viharban,
kifogja szavaimból a szelet és salakot,
és meztelenül űz az egyetlen úton..."

/Dies irae/

A cselekedet és a mérés csak a tervezésen keresztül valósul meg:

"Isten maga a tervezés, még csúnyaságunk is az ő jóságát tanúsítja."

/Rés/

A művésznak teljesen alá kell vetnie magát ennek a Tudat-Istennek: mi "csak szó a környezetre" "meztelenül úz az egyetlen úton" és ami megegyezik ezzel az egyetemes-séggel.

Lowell maga a fiú-Isten szerepében ítél, mert szükség van a költészet állandó genezisében a káoszból kimutatóra. Gabriel Pearson írja róla: "/Lowell/ ... bizonyítja az irodalomnak azt a képességét, hogy a társadalom, a személyiség káoszában az irodalom a maga történetével, rendjével, tökéletességével rendet tud teremteni."

Ez a rendteremtő képessége az irodalomnak, és az, hogy megállapításokat tartalmaz, "munkál" Robert Lowell-ban úgy, hogy a Történelem egésze, bár komor, kilátástalan, mégsem lehangelő. Recitativ purgatórium, ahol nem kell futkosni a fagyból a tűzbe, mert egyszerre éget és fagyaszt, viszont ugyanúgy nem hagy nyugtot, mint az igazi tisztító-tűz. Aquinói Szent Tamás az igazságot a szentlélektől eredezteti, Lowell ezt használja fel a köznapiság és halandóság ragyogóvá tételéhez.

Teremtő-képességén kívül felülemelkedését szolgálja az a klasszicizáló látásmód, amivel a számára fájdalmas dolgokat is az ideává érlelés távolából nézi. A "Fel a Pentagonra"-menetben részt vett Normann Mailerrel együtt. A tüntetést brutálisan szétverték, őt is összerugdosták a rendőrök. Az erről szóló "A menet 1-2." című versekben testi bántalmazásáról szó sincs, mégis megérezhetjük, mi történt valójában.

A kötet záróverse az "Évvége". Mielőtt idézném, álljon itt Tadeusz Borowski négy sora /Közép-Kelet-Európa/:

"Fölöttünk éj. Égő csillaghad,
fojtó és halott lila ég.
Utánunk vasroncsok maradnak,
és kiröhög pár nemzedék."

/Dal/

És az "Évvége":

E legyőzött királyok dühödten letűnnek;
meghalnak a hús-vér istenek, csak nyomtatásban élnek,
minden könyvtár egy rosszul idézett zsarnok otthona.
Egy év lefut a mozikban, idétlen, szókimondó,
ritmustalan mondatokat kell fogalmaznunk -
a másolópapír hátára nyomva, sütve, bélyegezve
sorok, szavak, betű a betű hátán, szavak, sorok -
a gépirat, mint a Rosette-i Kő ...
Egy újabb sorsdöntő év, hőse az örült hős,
balvégzete az ember és útjában állnak csillagai,
hajóját szoros-őrizet mellett zátonyra futtatja ..
A Hudson keleti partjának kásás jege
rózsahasznak tetszik az újévi alkonyatban;
fényes ég, fényes ég, nullákkal heges másolópapír.

Az idézett versekről nem szükséges szólnom.

Csak még valamit. A középkori vándor céhlegények jel-
szava: elmenni, hogy itt maradassunk, érvényes költőnkre
is. Még mielőtt elhagyná Amerikát, már helyben is emigrált
egyszer. Egyre jobban otthon lett máshol is, még itt, az
óvilágban is, pedig az európai kultúrát az amerikai fölé
magasodónak érezte. Az Isten - szemét, összegzés - vég

fogalmakkal határolt mérték etalon lett.

Régóta bennem él egy fogalom, az, amit a most alkotónak véghez kell vinnie: az antroponautika, az ember-hajózás. Az emberben, magunkban való kutatás úgy tűnik természetes, de valójában ez azt jelenti, fedezzük fel létünk végtelenségét, tudjunk látni, hallani, esendőségünkön keresztül is. Szükség van arra, hogy megteremtett szavaink, mondataink áthatoljanak rajtunk, közben húst és vért szakítva magukkal, hogy az igazságban emberi gondolat, lélek és szellem is legyen. Robert Lowellt olvasva találtam rá, jobban mondva, ő jelölte ki, mi az a két végpont, ami között az emberben kutathatunk: az Isten és szemét.

Lowell élveboncolást hajt végre magán, hogy tükröt tartasson maga és mindenki elé. Ez adja meg felülemelkedését a poron és felemelkedését az igazságokhoz. Utolsó Grállovagunk volt. Egyenruhás kivégzőosztag előtt áll. Melyikük lesz a vesztes?

Mészáros Tibor